

ARTIKKEL 3

Etiske verdier i grunnopplæringa – analyse av relevante dokument

Arne Redse

Høgskulen i Volda og Fjellhaug Internasjonale Høgskole

Abstrakt: Lovverket og forskriftene for grunnskulen og vidaregåande opplæring – det vi kallar «grunnopplæringa» – har frå 1990-talet og fram til i dag gjennomgått eilang rekkje reformer. Dette gjeld ikkje minst det stoffet som fastslår det etiske verdigrunnlaget for grunnopplæringa. Frå skulestart hausten 2020 vil endå eit nytt læreplanverk tre i kraft. Viktigaste endringa med omsyn til dei etiske verdiane finn vi i innleiingskapittelet til det nye læreplanverket. Dette kapittelet har fått tittelen Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæring (heretter OD). Dette skal erstatte gjeldande Generell del i læreplanane. Eit nytt innslag er såkalla «kjerneelement» for kvart fag. Samstundes observerer vi at dei grunnleggjande etiske verdiane som grunnopplæringa skal byggje på, er lovfesta i lovverk som ikkje vert endra i denne runden. Det gjeld opplæringslova § 1–1 (formålparagrafen for grunnopplæringa), § 2–4 (om KRLE-faget) og § 2 i Grunnlova. Då bør vi spørje: Korleis samsvarer OD med dei tre nemnde lovparagrafane når det gjeld etiske verdier? Og på den andre sida: Korleis samsvarer det etiske kjerneelementet i KRLE-faget med etikken i OD? Det er dette eg set søkelyset på i denne artikkelen.

Søkeord: etikk, etisk refleksjon, formålparagrafen, *Generell del*, Grunnlova, KRLE-faget, menneskeverdet, nestekjærleik, opplæringslova, *Overordna del*, verdier, verdietikk, åndsfridom.

Innleiing med problemstilling

Lovverket og forskriftene for grunnskulen og vidaregåande opplæring – det vi kallar «grunnopplæringa» – har frå 1990-talet og fram til i dag gjennomgått ei lang rekkje reformer. Dette gjeld ikkje minst det stoffet

Sitering av dette kapitlet: Redse, A. (2019). Etiske verdier i grunnopplæringa – analyse av relevante dokument. I B. Afset & A. Redse (Red.), *Religion og etikk i skole og barnehage* (s. 57–93). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.82.ch3>
Lisens: CC-BY 4.0

som dreier seg om det *etiske* verdigrunnlaget som grunnopplæringa skal vere tufta på.

For ti år sidan skreiv eg ein artikkel med overskrifta «Etisk basis for allmennopplæringa – refleksjonar frå ein tradisjonsfundert ståstad.»¹ Artikkelen var basert på dei lovene og forskriftene som gjaldt ved årsskiftet 2008–2009. Fleire av desse dokumenta var ganske ferske den gongen. Det gjaldt ikkje minst formålsparagrafen for grunnopplæringa, som blei grundig revidert i 2008. Same året samla alle partia på Stortinget seg om ein ny § 2 i Grunnlova – om kongeriketets verdigrunnlag. Endringa vart gjort gjeldande frå 15. juni 2012.

I tiåret frå 2009 til i dag er lite endra – enn så lenge.² Ein stor læreplanrevisjon er undervegs. Det nye læreplanverket skal tre i kraft frå skulestart i august 2020. Eit dokument med tittelen *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen* skal erstatte gjeldande *Generell del i læreplanane*.³ *Overordna del* (heretter OD) blei godkjend 1. september 2017. Eit nytt innslag er såkalla «kjerneelement» for kvart fag – dei same for alle årstrinn. Slike er allereie vedtekne av regjeringa. Kvart fag har fått 4–6 kjerneelement. Eit første høyringsutkast til dei konkrete læreplanane for alle faga er sendt ut og responsane mottekne. Ei ny og siste høyringsrunde over eit revidert høyringsutkast gjekk føre seg i tida fram til fristen 18. juni i år (2019).⁴

Dei grunnleggande *etiske* verdiane som grunnopplæringa framleis skal bygge på, er lovfesta i lovverk som *ikkje* vert endra, i alle fall ikkje i denne runden. Det dreier seg om følgjande lovparagrafar: først og fremst opplæringslova § 1–1 (formålsparagrafen for grunnopplæringa) og dernest § 2–4 (om KRLE-faget). Dessutan kan vi gjerne ta med § 2 i Grunnlova, som gjeld samfunnet generelt og dermed også grunnopplæringa. I læreplanverket skal dei etiske grunnverdiane i desse tre

-
- 1 Sjø Redse 2009. Allmennopplæringa vert no omtala som «grunnopplæringa». Den omfattar grunnskulen og vidaregåande opplæring.
 - 2 Vi fekk ei mindre endring i 2015, då fagnamnet Religion, livssyn og etikk (RLE) vart endra til Kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE). Det vart også vedteke at KRLE-faget skal tildelast ca. 50% av undervisningstida.
 - 3 Seinare omtala berre som *Generell del* eller berre GD. Få skuledokument i nyare tid har vart så lenge og betydd så mykje. Det blei vedteke i 1993.
 - 4 Sjø <https://hoering.udir.no/Hoering/v2/348> Lasta ned 1. april 2019.

lovparagrafane spesifiserast og utdjupast. Det gjeld spesielt grunnverdiene i formålsparagrafen. Det dokumentet som primært skal utdjupe formålsparagrafen, er OD. Regjeringa presenterer OD slik i innleiinga til dokumentet: «Overordnet del av læreplanverket utdyper verdigrunnlaget i opplæringslovens formålsparagraf». I kor stor grad er dette faktisk tilfellet når det gjeld dei *etiske* verdiene? Eller la meg utvide spørsmålet litt: Korleis samsvarer OD med dei tre nemnde lovparagrafane – § 2–4 (om KRLE), § 1–1 (formålsparagrafen) og § 2 i Grunnlova når det gjeld dei *etiske* verdiene? Og på den andre sida: Korleis samsvarer det *etiske* kjerneelementet i KRLE-faget med etikken i OD? Det er dette eg vil undersøke i denne artikkelen. Seinare kan vi spørje korleis den nye KRLE-læreplanen og planen for Religion og etikk samsvarer med OD – når desse ligg føre. I skrivande stund er det berre høyringsutkasta som ligg føre.

Den gjeldande formålsparagrafen blei utforma på grunnlag av GD frå 1993 og vedteken i 2008.⁵ No skal altså OD erstatte GD, samstundes med at føringane i GD lever vidare i formålsparagrafen. Derav følgjer at OD ikkje bør sprike for mykje i høve til GD.

Eg vil disponere artikkelen på følgjande vis: Først kan det vere nyttig å få presentert eit kort oversyn over lovene og forskriftene som artikkelen omtalar. Deretter kan det vere til hjelp å reflektere litt rundt sjølve verdiomgrepet. Det er mykje brukt, men ikkje definert og nokså uklart. Kva er verdietikk? Kan det reknast som ein eigen etisk modell?

Det vil også vere nyttig å liste opp viktige *etiske* verdiomgrep slik desse er presenterte i dei aktuelle lovtekstene. I tillegg kan det spørjast om ikkje fleire etiske omgrep enn dei som er trekte fram i dei omhandla lovtekstene og forskriftene, bør inkluderast i gruppa «grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon».

Deretter følgjer handsaminga av sjølve problemstillinga. Først presenterer og kommenterer eg dei tre grunnleggjande lovparagrafane med omsyn til etiske verdiar. Deretter tek eg føre meg OD. Korleis samsvarer etikksynet i OD med etikkforståinga i dei presenterte lovparagrafane? Til sist: Korleis samsvarer det *etiske* kjerneelementet med etikken i OD?

5 Sjø Winje (red.) 2017:14.

Kort presentasjon av relevante dokument

I dette avsnittet presenterer eg som sagt dei relevante dokumenta som avgrensar og innhaldsbestemmer verdiane som grunnopplæringa skal formidle til komande generasjonar.

1. § 2 i Grunnlova set ord på det etiske verdigrunnlaget til nasjonen vår. *Denne paragrafen er nasjonens etiske basis*. Siste endringa vart gjort gjeldande frå 15. juni 2012.
2. I opplæringslova er det to paragrafar som er spesielt relevante når det gjeld verdigrunnlaget. Den første er formålsparagrafen for grunnopplæringa (§ 1–1), frå 2008.
3. Den andre paragrafen i opplæringslova er § 2–4, om KRLE-faget, også frå 2008.
4. På forskriftplanet har vi sjølve Læreplanverket. Først bør nemnast forskrifta *Generell del av læreplanen* – frå 1993. I 2006 blei den supplert med *Prinsipp for opplæringa*.⁶ GD og *Prinsipp for opplæringa* skal erstattast med ei ny og allereie godkjend forskrift: *Overordna del – verdiar og prinsipp for grunnopplæring* – OD. Denne vart fastsett i 2017 og skal tre i kraft i samband med ein ny læreplanrevisjon, som skal vere ferdig til skulestart i august 2020.
5. Så er det utarbeidd ei rekkje såkalla *kjerneelement* for kvart fag. For KRLE-faget og faget Religion og etikk er det utarbeidd fem felles *kjerneelement*.

Basert på OD og dei nye *kjerneelementa* er nye læreplanar for KRLE-faget og for Religion og etikk i vidaregåande under utarbeiding. Eit førsteutkast vart sendt ut til høyring i oktober 2018. Eit nytt utkast vart lagt fram til siste høyring i mars 2019. Deretter følgjer den endelege utforminga. Frå og med skulestart 2020 ligg det føre nye læreplanar for heile grunnopplæringa. I skrivande stund ligg det som nemnt føre berre eit første høyringsutkast.

⁶ Sjå https://www.udir.no/globalassets/upload/larerplaner/fastsatte_lareplaner_for_kunnskapsloeftet/prinsipper_lko6_nn.pdf (lasta ned 12. januar 2019).

Verdiomgrepet – avgrensingar og plass i etiske modellar

Før vi går vidare, vil det vere nyttig å reflektere litt rundt sjølve verdiomgrepet. Ordet er mykje brukt, men sjeldan definert. Politikarar brukar det titt og ofte, men vert vage når dei vert utfordra på kva dei meiner konkret. I *Overordna del* i det nye læreplanverket er ordet «verdi» brukt 57 gonger, inkludert i samansette ord. Men ingen stad i dokumentet er ordet definert. Som professor emeritus ved Menighetsfakultetet, Ivar Asheim, skriv: «'Verdi' er et ord som brukes med den største selvfølgelighet om nær sagt hva som helst, ...»⁷ Vi kan vel karakterisere det som eit noko uklart moteord?

I denne artikkelen dreier det seg om *etiske* verdiar av det slaget formålparagrafen for grunnopplæringa og *Overordna del* omtalar som «grunnleggande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon». Som formålparagrafens sju eksempel på slike verdiar demonstrerer, dreier det seg om *etiske* verdiar.

Så til noko heilt anna: Korleis kan vi klassifisere dei etiske verdielementa formålparagrafen viser til? Asheim skriv:

Sin svakhet viser det [etiske verdiomgrepet] i manglende evne til klar differensiering mellom kategorialt forskjellige former for etisk argumentasjon. Språkb Bruken kjennetegnes av diffust glidende overganger mellom verdietiske [som han avgrensar til teleologiske], dydsetiske og pliktetiske tilnærmingar.⁸

Etiske verdiar høyrer altså etter Asheims syn heime i formålsetikken (teleologisk etikk), og eigentleg berre der. Verdiar (tradisjonelt omtala som «gode» i etikken) er det som vi ønskjer å oppnå gjennom handlingane våre. Handlingane våre er etiske i den grad dei bidreg til å oppfylle formåla med dei eller intenderer å gjere det. Samstundes påpeikar Asheim at det etiske verdiomgrepet i allmenn språkbruk har vorte utvida til å inkludere både dygder (dygdsetikk) og plikter (deontologisk etikk). Ser vi på formålparagrafen for grunnopplæringa, går det fram av *eksempla*

7 Asheim 2005:15. Asheims bok om verdietikken ligg generelt til grunn for dei refleksjonane om verdiomgrepet eg presenterer her.

8 Asheim 2005:9.

på grunnleggande verdiar at alle dei tre tradisjonelle etiske modellane for normativ etikk (formålsetikk, dygdsetikk og pliktetikk) er inkluderte. Blant dei etiske verdiane som formålsparagrafen vil byggje på, finn vi såleis ikkje berre *verdiar* i snever formålsetisk forstand av ordet – som demokratiske styresett og velferdssamfunnet sine gode, men også *dygder/haldningar* (som nestekjærleik) og *deontologiske element* (plikter og menneskerettar).⁹

Eg ville nok, liksom Asheim, ha føretrekt å operere med ei snevrare avgrensing av verdiomgrepet slik det er gjort i ein artikkel om omgrepet i *Store norske leksikon*: «Verdi er kvaliteten ved noe; det som er godt ved noe. En tings verdi sies gjerne å bestemme dens viktighet med hensyn til hvordan vi bør gjøre våre vurderinger og beslutninger.»¹⁰ I ein artikkel som denne – om etikken i dei presenterte lovene og forskriftene for grunnopplæringa – ville det berre forvirre dersom eg opererte med eit snevrare verdiomgrep enn det dei aktuelle dokumenta legg til grunn. Eg opererer altså i det følgjande med eit etisk verdiomgrep som ikkje er avgrensa til teleologisk etikk, men som inkluderer etiske element innanfor alle dei tre etiske modellane vi tradisjonelt opererer med.

Ifølgje *formålsetikken* er vi, som sagt, forplikta til å velje dei handlingane som best styrker den tilstanden som gjev høgst forventa og føretrekte verdi. Det er ikkje vanskeleg å registrere ein samanheng med *dygdsetikken*. Konsekvensane av dygdene, og gjerne dei tilsvarende gode gjerningane, kan gjerne reknast som etiske verdiar. For den tredje typen, *deontologisk etikk*, er samanhengen mindre tydeleg. I samsvar med deontologiske teoriar kan vi ikkje sjeldan måtte velje handlingsalternativ som *ikkje* utløyser den høgste forventa og føretrekte verdien. Vi kan tenkje oss at slike handlingar kan representere ein eigenverdi i konflikt med verdien av konsekvensane som handlingane produserer.

Verdiomgrepet er altså ein smule problematisk å rekne som dekkjande for heile spekteret av etiske element i dei presenterte grunnopplæringsdokumenta. Eg har likevel kome til at verdiomgrepet er så innarbeidd at det må akseptast, når det berre vert forklart at det ikkje er uproblematisk,

⁹ Asheim 2005:9.

¹⁰ Sagdahl <https://snl.no/verdi> Nedlasta 16.10.2018.

at det lett kan vri etikken i formålsetisk lei. Ein slik etikk er typisk for sekulære livssyn, og for postmoderne tenking, men ikkje i same grad for eit etisk verdigrunnlag som vi kallar kristent og humanistisk.¹¹

Tradisjonell kristen og humanistisk etikk er primært ein kombinasjon av dygdsetikk (jf. dygdkatalogane i NT) og pliktetikk (jf. dei ti boda). Også menneskerettstenkinga dreier seg i stor grad om pliktetikk, men sett frå det etiske objektet sin synsstad – som gjer den til rettighetsetikk. Mine plikter er dine rettigheter – og omvendt. Det er først og fremst på detaljfeltet at kristen etikk må tenkje konsekvensialistisk (formålsetisk). Men også då må ein legge kristen etisk tenking til grunn – overordna dei utilitaristiske konsekvensane ein kan ønskje å realisere. Eg kjem tilbake til dette problemet under analysen av OD.

Det etiske verdigrunnlaget i grunnlova og opplæringslova

Eg vil først seie litt til introduksjon om § 2 i Grunnlova. Den er ikkje spesifikt retta mot grunnopplæringa, men gjeld heile nasjonen, og dermed også grunnopplæringa. Deretter introduserer eg formålsparagrafen i opplæringslova og kommenterer to–tre generelle aspekt knytte til korleis den bør tolkast. Så vil eg gå meir spesifikt til verks når det gjeld dei konkrete etiske verdiane som formålsparagrafen og indirekte også § 2 i Grunnlova femner. Til slutt i denne delen tek eg føre med § 2–4 i opplæringslova, om KRLE-faget.

Introduksjon til grunnlova § 2 av 2012

Paragraf 2 i Grunnlova set ord på det etiske verdigrunnlaget til nasjonen vår. I Stortingsmelding nr. 17 (2007–2008) *Staten og Den norske kyrkje*, av 11. april 2008, vart det presentert ein politisk avtale mellom alle partia i Stortinget, inngått dagen før. Avtalen innebar mellom anna semje om eit framlegg til endring av § 2 i Grunnlova. Grunnlovsendringa vart gjort gjeldande ved kongeleg resolusjon av 15. juni 2012. Den endra § 2 i

¹¹ Asheim 2005:9.

Grunnlova lyder (i den nynorske utgåva): «Verdigrunnlaget skal framleis vere den kristne og humanistiske arven vår. Denne grunnlova skal tryggje demokratiet, rettsstaten og menneskerettane.»¹² Formuleringa er ikkje langt unna identisk med formuleringa om same sak i formålsparagrafen for grunnopplæringa: «Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon, ...» Eg ser ikkje nokon grunn til å tolke desse to litt ulike formuleringane som anna enn like-meinande. Viktigaste forskjellen ligg i at formålsparagrafen nemner sju eksempel på sentrale verdiar av dette slaget. Grunnlovparagrafen gjer ikkje det og er derfor meir open i så måte.

Introduksjon til opplæringslova

§ 1-1, formålsparagrafen

Den siste og framleis gjeldande formålsparagrafen for grunnopplæringa vart vedteken i Odelstinget 5. desember 2008. Det som er relevant for vår problemstilling og som har med dei etiske verdielementa å gjere, lyder slik:¹³

... Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdiar som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane.

... Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einskilde si overtyding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.

Elevane og lærlingane skal utvikle kunnskap, dugleik og haldningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og i fellesskap i samfunnet. ... Elevane og lærlingane skal lære å tenkje kritisk og handle etisk og miljøbevisst. Dei skal ha medansvar og rett til medverknad.

... Alle former for diskriminering skal motarbeidast.

12 Grunnskulelova: Sjå <http://www.lovddata.no/all/tl-18140517-000-002.html> Nedlasta 1. april 2019.

13 Grunnskulelova: Sjå https://lovddata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_1 Nedlasta 1. april 2019.

Det dreier seg som sagt om dei *etiske* verdiane i formålsparagrafen. Det dreier seg *ikkje* om spesifikt *kulturelle*, *økonomiske* eller *religiøse* verdier. Rett nok snakkar formålsparagrafen om «kulturell innsikt», «den nasjonale kulturarven», «vår felles internasjonale kulturtradisjon» og «kulturelt mangfald». Men i desse samanhengane er ikkje verdiomgrepet brukt. Vi høyrer *ikkje* om *kulturelle verdier*. OD er rett nok ikkje konsekvent i så måte. Der er det for eksempel snakk om «samiske verdier», som dreier seg om kulturelle verdier hos samane. Men i formålsparagrafen er verdiomgrepet tydeleg knytt til grunnleggjande *etiske* verdier. Dei sju eksempelverdiane som formålsparagrafen listar opp, demonstrerer då også tydeleg at det dreier seg om etiske verdier – og slike vi først og fremst finn i «kristen og humanistisk arv og tradisjon».

Men samtidig som alle sju verdiane er å finne innan kristen og humanistisk etikk, observerer vi at fleire av dei også er å finne innan etikken i andre religionar og innan sekulære livssyn – som også formålsparagrafen seier: «... verdier som og kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn ...». I større eller mindre grad kjem altså fleire av dei sju etiske verdiane til uttrykk i mange andre religionar og livssyn. På den andre sida finn vi knapt nokon annan religion der alle dei sju verdiane kjem like tydeleg til uttrykk som i kristendommen. Her burde formålsparagrafen ha uttrykt seg noko meir forsiktig.

Samtidig legg vi merke til at dogmatiske truselement – kristne eller frå andre religionar – er utelukka frå eksempellista over kva for verdier det kan dreie seg om. Likeins er eventuelle grunngevingar for dei etiske elementa som er lista opp, så som vising til heilage skrifter, guddommelege bod, samvettet osv., utelukka. Korleis etikken i formålsparagrafen kan grunnjevast, vert altså rekna som eit spørsmål ein lar ligge. Formålsparagrafen kan derfor ikkje karakteriserast som gjennomført *kristen*, sjølv om den – liksom FN's menneskerettsdokument – inkluderer dei sentrale elementa innan kristen etikk og er meir prega av denne etikken enn av nokon annan. Men skulle vi kunne omtale den som kristen, måtte den også inkludere den kristne etikkens normgrunnlag og grunngeving. Det gjer den ikkje, den lar grunngevinga stå open. På den andre sida er den heller ikkje sekulær. Ei kristen grunngeving for dei elementa som er tekne med, er fullt mogeleg – for den som måtte ønskje å grunnge dei slik. Samstundes er ei sekulær livssynshumanistisk grunngeving også mogeleg.

Det blir derfor feil å spørje om etikken i formålsparagrafen er kristen eller sekulær eller ein mellomting.¹⁴ Fleire av dei sju eksempelverdiane den viser til, kan gjerne omfamnast av sekulære livssyn og av ikkje-kristne religiøse, så vel som av kristne. Eller dei kan meir eller mindre avvisast av andre sekulære og ikkje-kristne religiøse grupper.

Det vert også gjerne spurt om formålsparagrafens etiske verdiar kan reknast som *universelle* i likskap med menneskerettane (som mange trur er universelle), eller om dei er partikulære.¹⁵ Det heiter som nemnt i formålsparagrafen at dei sju eksempelverdiane er «forankra i menneskerettane». Men *er* dei dermed universelle? Dei er ikkje meir universelle enn menneskerettane er det. Og menneskerettane kan ikkje reknast som særleg universelle trass i at erklæringa på engelsk vert kalla: «Universal Declaration of Human Rights.»¹⁶ Dei er forma av etikken i den vestlege, kristent prega kulturkretsen i likskap med eksempelverdiane i formålsparagrafen.

Vi bør elles merke oss at menneskerettane – i likskap med dei etiske verdiane i formålsparagrafen – manglar grunngjeving. Alle land som skriv under på erklæringa eller på ein eller fleire av menneskerettskonvensjonane, kan grunngje dei aktuelle rettane som dei sjølve vil – på ulike måtar i ulike land alt etter kva religion og kultur som dominerer i landet. Dette gjer rettane endå mindre universelle. Men slik må det vere. Ei felles grunngjeving vil ein neppe nokon gong semjast om.

For djupare innsikt i formålsparagrafens historie og stoff som ikkje direkte dreier seg om etiske verdiar, viser eg igjen til artikkelen min frå 2009.

Relevante og konkrete etiske verdiar, bod og haldningar i dei to lovparagrafane

Skal samanlikningane som problemstillinga spør etter, kunne gjennomførast, er det viktig at vi tolkar og forstår korrekt ikkje minst kva som ligg i formålsparagrafens formulering «grunnleggande verdiar i kristen og

14 Sjå Breidlid 2017:30–31. Ho reiser dette spørsmålet i tilknytning til ein artikkel av Olav Hovdelien 2012.

15 Sjå Breidlid 2017: 30–31.

16 Sjå Klausen 1992: 107–108.

humanistisk arv og tradisjon». Kva for konkrete etiske verdiar dreier det seg om? Formuleringa er ikkje enkel å tolke. Det same gjeld § 2 i Grunnlova, som utvilsamt er meint å skulle seie det same, men utan eksemplifisering. Vi spør kor bokstavleg eller romsleg desse formuleringane skal tolkast.

1. Først bør nemnast at når det gjeld uttrykket «humanistiske verdiar», er det den breie humanismetradisjonen med utgangspunkt i den kristne renesanshumanismen det dreier seg om både i Grunnlova og i formålsparagrafen. Humanismeomgrepet er ikkje her avgrensa til livssynshumanismen.
2. For det andre dreier det seg ikkje om *alle* grunnleggande kristne verdiar, men om *mange* (ubestemt form) i kristen og humanistisk arv og tradisjon – jamfør dei sju eksempla i formålsparagrafen. Desse er sentrale eksempel.
3. Så ligg det eit svekkande moment i orda «arv» og «tradisjon». Verdigrunnlaget er den kristne og humanistiske etikken slik vi vel å overta den og nyttiggjere oss den som ein «arv» og «tradisjon» frå fortida. Det er ikkje snakk om å gje tradisjonell kristen etikk vetorett mot eitkvart lovforslag som ikkje kan sameinast med den. Orda «arv» og «tradisjon» er ikkje inkluderte i GD si tilsvarande formulering. Dei er nok medvite lagde til i formålsparagrafen. I Grunnlova § 2 finn vi berre ordet «arv», men utan at det treng markere nokon forskjell.
4. Børre Knutsen-saka kan nemnast som eit eksempel på kor romsleg høgsterett tolka den førre utgåva av § 2. Presten Børre Knutsen hevda at abortlova neglisjerer fosteret sin rett til liv før det er tolv veker, ein rett som han betrakta som grunnlovsfesta i § 2, i den då gjeldande utgåva med setninga «Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion». Men Høgsterett fann ikkje denne setninga tung nok til å kunne oppheve abortlova, sjølv om kyrkja sin tale var tydeleg nok – sjølvbestemt abort er i strid med «den evangelisk-lutherske religion». Det vart likevel avvist at § 2 skulle kunne brukast mot abortlova. Dagens utgåve av § 2 er mindre presis enn den førre og dermed endå vanskelegare å ta i bruk til vern for spesifikke kristne etiske verdiar av det kontroversielle slaget.

5. Likevel må vi kunne seie at § 2 i Grunnlova må forståast som vegvisar og føring for lovgjevingsarbeidet, ikkje minst i det som har med vidareutvikling av menneskerettane å gjere. Den bør vel for eksempel kunne bremse nedskrivningar av menneskeverdet?
6. Det kan konkluderande seiast at etikken i dei to paragrafane, formålsparagrafen og § 2 i Grunnlova, må dreie seg om *meir* enn det som ein i teologien omtalar som den allmenne lovopenberring, men opnare enn det vi kan rekne som ein gjennomført tradisjonell kristen etikk. Formuleringane må tolkast romsleg.

No vil eg vidare presentere kort og konkret dei sju kristne og humanistiske etikkelementa som grunnopplæringa skal byggje på ifølgje formålsparagrafen. Dei sju elementa er nemnde som sentrale eksempel. I tillegg tek eg med den andre tavla av dei to tavlene med dei ti boda. Så bør den gylne regelen (frå Bergpreika) og nestekjærleiksbodet reknast med («Du skal elske nesten din som deg sjølv»). Fleire dygder frå brevlitteraturen i Det nye testamentet kan også reknast som sentrale kristne verdiar. Ikkje minst dei som har med ærlegdom og truskap å gjere. Dermed vil eg meine at formålsparagrafen i alle fall bør kunne dekkje dei ti elementa som eg listar opp nedanfor. Vi legg merke til at desse elementa kan inndelast i tre typar: Dei tre første er teleologiske, dei tre neste deontologiske, og dei tre deretter er dygdsetiske (haldningsetiske). Så har vi demokratiet til slutt – som mest må reknast som eit formålsetisk element.

1. *Det unike menneskeverdet – likeverd og likestilling:* Grunnverdien eller grunnretten i FNs verdserklæring om menneskerettar er at vi menneske er meir verdt enn nokon annan skapning. Menneskeverdet er unikt. Og alle er likeverdige. Jamfør formålsparagrafen og OD.
2. *Vern om skaparverket:* Formålsparagrafen og OD inkluderer også «respekt for naturen». Det gjeld å forvalte naturen på ein ansvarleg måte.
3. *Alle gjerningar som har til formål å fremje det som er verdifullt (godt) for meg og alle andre, er rette og gode gjerningar.* Slik tenkjer verdietikken – på formålsetisk vis.

4. *Åndsfridommen og tilhøyrande fridommar*: OD spesifiserer «åndsfridommen» i formålsparagrafen til å gjelde tanke-, trus- og ytringsfridom.
5. *To sentrale pliktetiske testprinsipp – den gylne regelen (jf. Matt 7:12) og nestekjærleiksbodet (Matt 22:39)*. Det dreier seg om to sentrale *pliktetiske* testprinsipp. Dei er *ikkje* nemnde i formålsparagrafen, heller ikkje i OD.
6. *Lov og rett, bod og forbod – dei ti boda*: Grunnstamma til lov og rett i vår tradisjon er den andre tavla til dei ti boda. Denne er ikkje nemnt i formålsparagrafen eller OD.
7. *Nestekjærleiken – og andre sentrale omsorgsdygder*: Dette er den mest sentrale dygda i kristen etikk (jf. 1 Kor 13:13). På sekulært hald føretrekkjer mange ordet «solidaritet». Jamfør formålsparagrafen og OD.
8. *Sannferdigheit, truverdighet og trufastheit – det grunnleggande ærlegdomskravet*: Desse dygdene er merkeleg nok ikkje nemnde i formålsparagrafen eller OD.
9. *Tilgje og be om tilgjeving*: Å kunne tilgje menneske som har gjort oss vondt, er ei sentral dygd i kristendommen. Den er nemnd i formålsparagrafen og OD.
10. *Demokratiet – eit verdielement gjeve stor tyngde*: Demokratiet er nemnt i formålsparagrafen og har fått ei heil side i OD. Ordet er brukt heile 29 gonger.

Det kan sjølvsagt spørjast om ikkje endå fleire etiske verdielement enn desse ti burde inkluderast. Eg nektar ikkje for det, men dei elementa eg har gjeve rom for i tillegg til dei sju eksempla vi finn i formålsparagrafen (pluss demokratiet), må kunne reknast som sjølvsagde og blant dei viktigaste når eit kristent farga verdigrunnlag skal ligge til grunn. Eg kjem tilbake til desse ti etiske elementa som referanserammer i gjennomgåinga av dei etiske verdiane i OD.

Opplæringa skal både «byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon», men skal samstundes vere «forankra i menneskerettane». Dette er uproblematisk så lenge menneskerettane og vår kristne og humanistiske arv og tradisjon er rimeleg samstemte. Kan

vi gå ut ifrå at det vil vare ved? Menneskerettane opererer, som nemnt, ikkje med grunngeving. Dei presenterer seg meir som innlysande, eller vi kan grunnge dei som vi vil. Poenget er at flest mogeleg land skriv under på erklæringa og konvensjonane. Så får ein kvar grunnge menneskerettane som ein vil.

Vidare bør vi spørje i kor stor grad dei kristne og humanistiske verdiane «kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn», som det heiter. Det varierer i betydeleg grad frå religion til religion, men jamt i mindre grad enn det formålsparagrafen gjev uttrykk for.

Orda «oppseding»/«oppfostring» er utelatne til fordel for «opplæring». Det tilsvarande ordet «danning» er brukt éin gong i formålsparagrafen, i nest siste setninga: «Skolen og lærebedrifta skal møte elevane og lærlingane med tillit, respekt og krav, og gi dei utfordringar som fremjar danning og lærelyst.» Vi må vel forstå den forsiktige bruken av ordet slik at skulens oppgåve primært skal dreie seg om opplæring, i mindre grad om oppseding/danning. Vi merkar ei kursending her i høve til GD. Ordet «oppseding» har stått sentralt i alle tidlegare formålsparagrafar sidan 1848. GD, som skal skiftast ut frå skulestart i 2020, legg stor vekt på dette elementet, men brukar for det meste synonymet «oppfostring». Det er naturleg at etikkundervisninga i KRLE-faget vert tildelt eit spesielt ansvar for dette elementet.

Utanom dei etiske verdiane som er lista opp i byrjinga av paragrafen, vert dei følgjande inkluderte lenger ute i formålsparagrafen: demokrati, likestilling, handle etisk, miljøbevisstheit og motarbeiding av diskriminering.

Opplæringslova § 2-4: Undervisninga i KRLE-faget

Opplæringslova har i lang tid inkludert spesifikke retningsliner for *kristendomsfaget*, *seinare KRL-faget* og *no sist KRLE*.¹⁷ Då KRL-faget vart innført og erstatta det tradisjonelle kristendomsfaget i 1997, vart også dei fagspesifikke formuleringane om faget i opplæringslova endra. Seinare har dei vorte justerte fire gonger til, siste gongen i 2015. Den mest grunnleggande endring fekk vi i 2008. § 2-4 i grunnskulelova lyder no slik:¹⁸

17 Dette underpunktet (om opplæringslova § 2-4) er ei samanfating av det eg skreiv om same paragraf i artikkelen eg publiserte i 2009.

18 Sjå https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_2 Lasta ned 20. januar 2019.

Kristendom, religion, livssyn og etikk er eit ordinært skolefag som normalt skal samle alle elevar. Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.

Undervisninga i kristendom, religion, livssyn og etikk skal gi kjennskap til kristendommen, andre verdsreligionar og livssyn, kjennskap til kva kristendommen har å seie som kulturarv og til etiske og filosofiske emne.

Undervisninga i kristendom, religion, livssyn og etikk skal bidra til forståing, respekt og evne til dialog mellom menneske med ulik oppfatning av trudoms- og livssynsspørsmål.

Undervisninga i kristendom, religion, livssyn og etikk skal presentere ulike verdsreligionar og livssyn på ein objektiv, kritisk og pluralistisk måte. Dei same pedagogiske prinsippa skal leggjast til grunn for undervisninga i dei ulike emna.

For djupare innsikt i paragrafens historie og stoff som ikkje direkte dreier seg om etiske verdiar, viser eg igjen til artikkelen min frå 2009. Eg vil no sile ut og kommentere det som har med det etiske verdigrunlaget å gjere. *Følgjande moment bør då kommenterast:*

1. «Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.» Faget skal *orientere* om dei forskjellige religionane, sekulære livssyn og etikk. Faget skal ikkje presentere eitt livssyn som sant framfor andre. Det vert ikkje gjort unntak for etikken. Eg kjem tilbake til dette problemet nedanfor.
2. Den tidlegare målformuleringa «Undervisninga skal fremje forståing og respekt for kristne og humanistiske verdiar» er stroken. Motivasjonen må vel vere at ein så langt som mogeleg vil unngå normative utsegn; det gjeld også etikken. Faget skal berre «gi kjennskap til» ulike verdiar. Ikkje eingong dei etiske verdiane skal kunne presenterast normativt. Vert det feil av lærar å «forkynne» at mobbing er urett? Eg kjem tilbake til problemet nedanfor.
3. Første setninga i fjerde formålet lyder: «Undervisninga i religion, livssyn og etikk skal presentere ulike verdsreligionar og livssyn på ein objektiv, kritisk og pluralistisk måte.» Karakteristikken «objektiv» kan vel forståast i tydinga *sakleg* – og er såleis uproblematisk. Ordet «kritisk» bør vel helst forståast som analyserande og vurderande, kort sagt forskande og dermed sanningssøkande. Slik forstått

er det uproblematisk. «Pluralistisk» kan tolkast som at ei rimeleg stor breidde av ulike religionar og livssyn bør få plass i faget utan at eitt syn vert presentert som sant. Problemet er at det ikkje vert gjort unntak for etikken. Stikkordet heng saman med det innleiande forbodet mot forkynning. Termane «kritisk» og «pluralistisk» er henta frå Europarådet sin menneskerettskommisjon.¹⁹ Vegen frå ein omfattande pluralisme til eit relativistisk erkjenningsyn og verdisyn er ikkje lang.

4. Ein har stroke den tidlegare setninga om at lærar skal presentere kristendommen, dei ulike verdsreligionane og livssyna «ut frå deira eigenart». Den fenomenologiske tilnærminga som denne passusen framheva, lar seg vel ikkje så lett sameine med ein «kritisk og pluralistisk» presentasjon. Den blir for positiv og for lite religionskritisk.
5. Følgjande formulering i § 2–4 – og berre denne – kan reknast som normativ: «Undervisninga i religion, livssyn og etikk skal bidra til forståing, respekt og evne til dialog mellom menneske med ulik oppfatning av trudoms- og livssynsspørsmål.» Det er god og respektfull kommunikasjon det skal dreie seg om. Men det vert vel ganske tynt dersom dette er einaste momentet faget skal kunne bidra med når det gjeld normativ etikk?
6. Tek vi formålparagrafen for grunnutdanninga på alvor, bør etikken i KRLE-faget i alt vesentleg presenterast som *normativ*. Det blir svært spinkelt om dette berre skal gjelde spørsmålet om respektfull kommunikasjon. Etikken i KRLE bør med andre ord «*forkynnast*». Forma må vere *imperativ*. KRLE-fagstoffet utanom det etiske stoffet skal ikkje formidlast på annan måte enn orienterande. Men dette kan då ikkje gjelde etikken?

Grunnlova § 2 gjeld heile *nasjonen*. Formålparagrafen i opplæringslova gjeld heile *grunnopplæringa*. Dei to dokumenta svarer til kvarandre som hand i hanske. § 2–4 i opplæringslova gjeld berre KRLE-faget. Dette inneber at dei to første paragrafane må reknast som meir grunnleggande og

19 Sjå <https://forskning.no/religion-barn-og-ungdom-skole-og-utdanning/2008/12/religionsskryt-til-norsk-skole> Lasta ned 3. desember 2018.

dermed viktigare enn den siste når dårleg samsvar vert avdekt. Og dårleg samsvar finn vi som vist når det gjeld etikken. § 2–4 bør derfor parkerast når det gjeld tolla den spelar som etisk basis for OD. Og som vi skal sjå, er det faktisk gjort.

Det mest korrekte vil vere å inkludere ei setning i § 2–4 om at etikken i KRLE-faget skal forståast som normativ i samsvar med dei grunnleggande lovdokumenta – formålsparagrafen i opplæringslova og § 2 i Grunnlova. Det bør heite at etikkundervisninga i KRLE skal bygge på og fremje kristne og humanistiske verdiar i samsvar med formålsparagrafen.

Skulen må altså – i samsvar med sitt verdigrunnlag – hevde at noko er rett og noko er gale. Den må formane elevane til å vere gode mot kvarandre, ikkje baktale og lyge, ikkje stele, ikkje mobbe, ikkje drive med seksuell trassering og respektere regelverk og overordna. I praksis vil dei fleste lærarar gripe inn mot mobbing, baktaling, nasking og mykje anna som ikkje kan akseptrast. Dei fleste som arbeider i skulen, ser behovet for tydelege etiske retningslinjer. Mange lærarar er vel knapt klar over kor mangelfull § 2–4 er i så måte. Sjølv sagt vil dei fremje dei nemnde verdiane. Men kvifor gjer då ikkje § 2–4 i opplæringslova nettopp det?

Ei tydelegare vektlegging av *opplæring* framfor *oppseding* og reservasjonen mot å framstille etikken som normativ i KRLE synest å henge saman. Danningsaspektet er klart normativt. Ein ønskjer å påverke og meiner det positivt. Og i praksis inneber skulekvardagen ein god portsjon danning, både gjennom lærars ord og gjennom det forbildet lærar i praksis er. Ikkje minst vil elevane tileigne seg haldningane i klasse- og skulemiljøet dei er ein del av. Berre heimen er viktigare i så måte. Vi treng ein debatt om problemet § 2–4 representerer.

Nytt læreplanverk – i samsvar med lovfesta verdigrunnlag?

Spørsmålet er så i kor stor grad det nye OD og resten av det nye læreplanverket samsvarer med § 2 i Grunnlova, § 1–1 i opplæringslova (formålsparagrafen) eller eventuelt § 2–4 i opplæringslova (om KRLE-faget). Vi bør då mellom anna notere oss kva for etiske verdiar vi meiner bør høyre

med til kategorien «grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon» på OD sitt nivå.

Sidan § 2–4 – som vist – knapt har rom for normative etiske verdielement, og er avvisande til normativ formidling også når det gjeld etikken, er den egentleg å rekne som irrelevant for vår problemstilling. § 2–4 er å rekne som eit problem som bør løysast heller enn som ein vegvisar for mindre grunnleggande og meir spesifikke dokument som OD og læreplanverket elles. Spørsmålet bør derfor reformulerast ein smule: I kor stor grad samsvarer OD og resten av det nye læreplanverket med § 2 i Grunnlova og § 1–1 i opplæringslova (formålsparagrafen)?

Det er meininga at dei to grunnleggande lovparagrafane skal trekkje opp rammene for forskriftene, medan forskriftene skal forklare, fortolke og utdjupe dei to lovparagrafane. Kva «den kristne og humanistiske arven vår» er for noko, seier ikkje Grunnlova noko om. Formålsparagrafen forklarar det eit stykke på veg, men dei djupaste og mest presise utleggingane av denne rammeformuleringa forventar vi å finne i OD – og kanskje i kjerneelementet etikk? Når det gjeld dei nye læreplanane (for KRLE og for Religion og etikk), må eg la desse ligge sidan det i skrivande stund berre er førsteutkast som ligg føre.

Kort historikk – frå generell del til overordna del

Først kan det vere nyttig med litt historikk der vi får med oss nokre sentrale etiske verditesar frå GD. Det er altså vedteke at GD og *Læringsplakaten* skal erstattast med ei ny og allereie godkjend forskrift som – som nemnt – har fått namnet: *Overordnet del – verdier og prinsipp for grunnopplæringa* (i kortform *Overordna del* eller OD). Denne vart fastsett ved kongeleg resolusjon 1. september 2017 og skal tre i kraft i samband med neste læreplanrevisjon, som er planlagt å verte ferdig til skulestart i august 2020. Sjølv om GD snart er historie, er den viktig som tolkingsbakgrunn for den nye OD. OD har status som forskrift – liksom GD.

Det var statsråd Gudmund Hernes i kyrkje-, undervisings- og forskingsdepartementet som førde GD i pennen. GD var oppstarten på ein total planrevisjon for både grunnskulen og den vidaregåande opplæringa – heile grunnopplæringa.

For ein del år sidan begynte røyster å hevde at GD frå 1993 er mogen for revisjon, eller kanskje meir radikalt, mogen for ei total utskifting. Både § 2 i Grunnlova, formålsparagrafen for grunnopplæringa, paragrafen om KRLE-faget og sjølv fagplanen for KRLE er blitt reviderte lenge etter at GD vart skriven. Det synest å vere tid for å underkaste det over 25 år gamle dokumentet ein revisjon eller kanskje gå inn for full utskifting. På den andre sida kan det innvendast at formålsparagrafen av 2008 legg GD til grunn. Den kan tolkast som GD *i kortform*. Hernes sa det sjølv: «Den nye formålsparagrafen er jo en fortetting av Generell del, og Generell del er en fordypping av formålsparagrafen.»²⁰

Det er ikkje plass til noko djupdykk i GD, men vi har allereie lagt merke til at dokumentet omtalar opplæringa som «oppfostring». Daningsaspektet (oppsedingsaspektet) er altså viktig. Og oppsedinga skal vere tufta på grunnleggjande kristne og humanistiske verdiar.²¹ Det finst noko som er sant og rett. Relativismen vert avvist.²² GD har eit markert normativt preg. Orda «må», «skal» og «bør» er brukt heile 146 gongar.

Formålsparagrafen blei, som nemnt, til på basis av GD, og er samtidig det dokumentet som OD må prøvast på. Det avdekkjer den viktige rolla GD har spelt og framleis spelar gjennom formålsparagrafen. Jamfør følgjande klipp frå innleiinga til OD: «Overordnet del av læreplanverket utdyper verdigrunnlaget i opplæringslovens formålsparagraf ...».²³ Dette er gjenteke i ingressen til del 1 i OD, som har overskrifta «Opplæringens verdigrunnlag». På den andre sida skal dei mange læreplanane bygge på, samsvare med og tolkast i lys av OD. At § 2–4 eigentleg er å rekne som tilhøyrande denne basis når det gjeld KRLE-faget, vert ikkje nemnt i OD. Grunnlova § 2 vert heller ikkje nemnd. Det er kanskje ikkje så rart etter som den ikkje seier noko vesentleg anna enn det som vert sagt i formålsparagrafen. Med den statusen Grunnlova har som *grunnleggande*, burde den likevel ha vore nemnt.

20 «Den generelle delens far.» Intervju med Gudmund Hernes. *Utdanning*, nr. 9/12. mai 2017, s. 17.

21 Ein reknar også *kulturarven* som verdiar det er viktig å ta vare på. Men dette ligg utanfor problemstillinga for denne artikkelen.

22 Jf. også siste avsnitt, «Det integrerte mennesket», s. 39–40.

23 OD:2.

Etisk verdigrunnlag i Overordna del – i samsvar med formålsparagrafen?

OD er inndelt i tre hovudpunkt: (1) Opplæringens verdigrunnlag, (2) Prinsipper for læring, utvikling og danning og (3) Prinsipper for skolens praksis. Det er primært første hovudpunktet som er relevant for vår problemstilling. Men det finst litt å hente også i dei to andre hovudpunktta. Eg vil først sjå litt på innleiinga til det første hovudpunktet. Dei to første av dei tre avsnitta i denne innleiinga handlar i stor grad om verdiomgrepet. Det tredje handlar om samiske kulturverdiar. Eg vil kommentere fire element i denne innleiinga – element som har relevans for forståinga av etikken i OD. Deretter går eg over til å analysere og vurdere OD i lys av dei ti etikk-elementa eg har lista opp tidligere, og som eg reknar blant dei mest relevante elementa under kategorien kristne og humanistiske verdiar.

Innleiande generelle og relevante element i OD

1. Hovudpunktet «Opplæringens verdigrunnlag» byrjar med å slå fast at «Skolen skal bygge sin praksis på verdiene i opplæringslovens formålsparagraf.»²⁴ Verdiomgrepet vert elles flittig brukt i OD, men utan at det vert definert. Det vert heller ikkje plassert i høve til hovudkategoriane av etiske modellar. Tradisjonelt er det vanleg å plassere det ein kan kalle «*verdietikk*», under den teleologiske etikken – altså formålsetikken.²⁵ Ordet «verdi» har langt på veg erstatta uttrykket «det gode»/«noko som er godt» som formålsetikkens generelle uttrykk for dei gode formåla ein ønskjer å realisere gjennom denne typen etikk. Ordet «formålsparagraf» peikar i seg sjølv i retning av ein teleologisk etikk. Det er også formålsetisk tenkt når det heiter at «Elevens beste skal alltid være et grunnleggende hensyn.»²⁶ Kva som er «elevens beste», må så definerast. Samstundes går det tydeleg fram av eksempla på sentrale etiske element i

24 OD:5.

25 Jf. avsnittet om verdiomgrepet over.

26 Sjå OD:5.

formålsparagrafen at det dreier seg om meir enn formålsetikk.²⁷ Vi finn både dygdsetiske (for eksempel nestekjærleik) og deontologiske element (for eksempel åndsfridom) inkluderte i verdiomgrepet. Dermed inkluderer det alle dei tre tradisjonelle etiske teoriane, sjølv om den formålsetiske tenkinga synest å dominere. Som før nemnt er kristen og humanistisk etikk ikkje primært teleologisk, men meir deontologisk etikk, (plikt- og rettighetsetikk) og dygdsetikk.

2. Det neste som bør kommenterast, er at OD burde ha skilt tydelegare mellom etiske verdiar og kulturelle verdiar (for eksempel samiske verdiar). Kulturelle verdiar er meir eller mindre kontekstbestemte og ikkje i seg sjølve etiske eller uetiske, sjølv om det sjølvsgagt finst kulturelement som inkluderer komponentar av uetisk art sett frå ein kristen og humanistisk ståstad. Når det gjeld etiske verdiar, derimot, vil ein på kristent og humanistisk hald rekne slike som generelle – gjeldande for alle menneske som «felles verdier». For eksempel vil ein rekne menneskerettane som «universelle» i den tyding at dei *bør* gjelde universelt – noko dei i praksis ikkje gjer. Det er, som nemnt, slett ikkje semje om at menneskerettane kan reknast som er universelle. Kulturelle verdiar kan sjølvsgagt endrast utan at det skaper etiske problem. Eit visst kulturelt mangfald vil mange normalt føretrekkje. Men nettopp derfor er det viktig å kunne skilje mellom kulturelle og etiske verdiar. Når det er snakk om verdiar som «samlar Norge som samfunn»,²⁸ må det primært vere meint etiske verdiar. Press i retning av allmenn samling om majoritetens kulturelle verdiar kan lett bli opplevd diskriminerande for minoritetsgrupper. Elles kunne ein gjerne ha vist til § 2 i Grunnlova og kommentert at det også der dreier seg om etiske verdiar. Det er etiske verdiar det er tenkt på når OD nemner verdiane som er «grunnmuren i skolens virksomhet»²⁹, og verdiane som er «grunnlaget

27 Sjå formålsparagrafens liste over eksempel på kristne og humanistiske verdiar: respekt for menneskeverdet og naturen, åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet.

28 OD:5.

29 OD:5, andre avsnitt.

for vårt demokrati.»³⁰ Når det er snakk om samiske verdier, er det derimot kulturelle det er snakk om.

3. Det vert sagt i OD om dei generelle etiske verdiane («De felles verdiene ...») at «De kommer også til uttrykk i ulike religioner og livssyn, og de er forankret i menneskerettighetene.»³¹ Dei to setningane er nesten direkte sitert frå formålsparagrafen og blei kommenterte under gjennomgangen av denne. Kort sagt: At dei kristne og humanistiske etiske verdiane kjem til uttrykk i andre religionar og livssyn, er berre delvis tilfelle – og i varierende grad i ulike kulturar. Det er for eksempel eit klart mindretal av religionane som opererer med eit likeverdige og ukrenkeleg menneskeverd for alle menneske. Det er heller ikkje korrekt at dei kristne og humanistiske verdiane er forankra i menneskerettane. Det er det motsette som er tilfellet. Menneskerettane er forankra i dei kristne og humanistiske verdiane, men utan at dette vert eksplisitt uttrykt i menneskerettsdokumenta. Dei er heller ikkje heilhjarta omfamna av andre religionar og livssyn – som for eksempel tradisjonell hinduisme, klassisk islam eller kommunismen. Dei muslimske landa tilhøyrande The Organisation of Islamic Cooperation (OIC) har derfor laga si eiga menneskerettserklæring – den såkalla Kairo-erklæringa om menneskerettane i islam. Den vart utforma i Kairo og signert av dei 57 islamske medlemslanda i OIC i 1990.³²
4. Det er eit faktum at skulen til tider vil vere ein arena for verdikonfliktar. Når så skjer, må dei leiande vite å skilje mellom kva ein er forplikta på ut frå formålsparagrafen og OD, og kva ein bør gje rom for ut frå trusfridommen og åndsfridommen generelt. I eit demokrati er det viktig at elevane lærer å tolerere usemje.

³⁰ OD:5, første avsnitt.

³¹ OD:5, første avsnitt. Jf. gjennomgangen av formålsparagrafen.

³² Sjå <http://www.icla.up.ac.za/images/un/use-of-force/intergovernmental-organisations/oic/THE%20CAIRO%20DECLARATION%20ON%20HUMAN%20RIGHTS%20IN%20ISLAM.pdf> Sjå også https://en.wikipedia.org/wiki/Cairo_Declaration_on_Human_Rights_in_Islam Lasta ned 24. april 2019.

1 Det unike menneskeverdet – likeverd og likestilling

OD karakteriserer menneskeverdet som grunnleggande, unikt og ukrenkeleg.³³ Det er såleis ein overordna verdi som dei andre verdiane i skulen og samfunnet må baserast på. «Skolen skal sørge for at menneskeverdet og de verdiene som støtter opp om det, legges til grunn for opplæringen og hele virksomheten.»³⁴ Respekten for menneskeverdet er derfor nemnt først blant dei grunnleggande etiske verdiane som er lista opp i formålparagrafen. Kvar enkelt menneske er ekstraordinært verdifullt, heilt uavhengig av dei kvalitetane vi og andre veg og verdset oss etter.

I OD vert likeverd og likestilling understreka som to sider ved det unike menneskeverdet.³⁵ Mangfaldet rokkar ikkje ved likeverdet. Ulikskapar må anerkjennast og verdsetjast. Dette gjeld både personlege og kulturelle variablar. Når det gjeld etikken, er det mindre rom for sprik. Ein demonstrerer likeverd ved at ein viser «omsorg, ser den enkelte» og kjempar mot diskriminering, heiter det i OD.³⁶ Men dette fell vel heller inn under nestekjærleiken, den fremste av dygdene i formålparagrafen?

OD framhevar – liksom formålparagrafen – at menneskeverdet er *forankra* i menneskerettane.³⁷ Det stemmer nok ikkje, som kommentert ovanfor i gjennomgangen av formålparagrafen. Menneskerettane grunnjev ingenting. Og dette er eit medvite val frå FN si side. Kvar er så menneskeverdet forankra? Korleis grunnjev vi det? Stortinget har valt å grunnje menneskeverdet og dei andre etiske verdiane dei har inkludert i formålparagrafen, ved å vise til «grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon», som det heiter i formålparagrafen, og ved å vise til Grunnlova, § 2: «Verdigrunnlaget skal framleis vere den kristne og humanistiske arven vår.» I teologien vil ein grunnje det unike menneskeverdet med dette at alle menneske er skapte i Guds bilde. Livsynshumanismen grunnjev same syn med forståinga av mennesket som åndsvesen.³⁸ Men Stortinget har unnlata å uttale seg så spesifikt.

33 OD:5, 1.1.

34 OD:5.

35 OD:5.

36 OD:5.

37 OD:5.

38 Jf. Aadnanes 1992:139.

OD seier pussig nok også det motsette av det eg nettopp har sitert og vurdert, nemlig at «Menneskerettighetene har sitt grunnlag i menneskeverdet.»³⁹ Dette er lettare å akseptere ettersom den grunnleggande artikkel 1 i *FNs verdserklæring om menneskerettar* handlar om at alle er fødte med «same menneskeverd».⁴⁰ Artikkelen kan tolkast som ei basisutsegn (eit aksiom) som resten av erklæringa skal tuftast på.

FNs verdserklæring om menneskerettar opererer, som sagt, ikkje med klare grunngevingar for rettane den proklamerer. Men den vert ofte vist til som ei grunngeving i seg sjølv – slik som i OD. Det same gjeld i endå større grad dei bindande menneskerettskonvensjonane. Menneskerettane krev altså allmenn aksept, men utan å grunnge kravet, og utan å få det oppfylt. Dei statane som har skrive under på menneskerettserklæringa, det gjeld medlemsstatane i FN, er fri til å grunnge den som dei vil. Ein har altså greidd å semjast om erklæringa i teorien, men i langt mindre grad i praksis, og utan å forsøke å grunnge den.

Det er utvilsamt eit problem at menneskerettstenkinga er prega av vestlege, kristne og humanistiske kontekster der ein opererer med etikken som allment gjeldande, og avviser ein partikularistisk etikk.⁴¹ Når OD hevdar at menneskerettane «bygger på universelle verdier som gjelder for alle ...» er dette, som alt nemnt, i beste fall upresist.⁴² Menneskerettane er korkje verdsvidt aksepterte eller verdsvidt praktiserte – trass i namnet «FNs verdserklæring om menneskerettar».

Sjølv om menneskeverdet er overordna alle andre verdier, er det mange som vil modifisere det. Arbeid for eit fullstendig menneskeverd møter motstand frå spesielt to kantar: frå dei som ikkje vil tilskrive fosteret fullt menneskeverd, og frå dei som arbeider for eutanasi. OD nemner ikkje desse problema. Respekt for det unike menneskeverdet er den saka skulen meir enn noka sak er forplikta til å innprente elevane.

39 OD:5, femte avsnitt.

40 Sjå <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter> Lasta ned 24. april 2019.

41 I komiteen som utforma erklæringa sat det rett nok representantar frå alle verdsdelane – ni i talet. Samtidig var dei prega av vestleg etisk tenking. Det vi kallar Vesten, utgjorde fleirtalet med fem representantar.

42 OD:5, femte avsnitt.

Ved slutten av punkt 1.1 i OD vert fire konkrete etiske element frå formålsparagrafen nemnde, og berre nemnde – i denne rekkjefølgja: tilgivelse, nestekjærlyghet, solidaritet og åndsfridom. Det siste, åndsfridommen, vert spesifisert til tanke-, trus- og ytringsfridom. Elles vert ingenting sagt om desse elementa. Dei bør likevel kommenterast. Men først tek eg for meg naturvernsaka før eg kjem tilbake til dei gjenstående verdieksempla i formålsparagrafen pluss nokre fleire sentrale verdiar som OD dessverre har utelate.

2 Vern om skaparverket

Saka har fått eit eige punkt på nesten ei halv side i OD. Oppsummerande heiter det: «Skolen skal bidra til at elevane utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet.»⁴³ Det heiter vidare at vi har «ansvar for å forvalte den [naturen] på ein forsvarlig måte». Teologisk sagt gav Gud menneska råderett over jorda og alt som lever (jf. 1 Mos 1:28). Dette innebar at han også gav dei i oppdrag å «dyrke og passe» det skapte (jf. 1 Mos 2:15). I ei av forbønene i gudstenesta til Den norske kyrkja ber ein i samsvar med dette oppdraget: «Hjelp oss å dele jorda sine rikdommar rett og forvalte dei til di ære og til gagn for komande slekter». Det er viktig å ta vare på naturen, og forvalte den slik at både vi og dei som kjem etter oss, får nytte og glede av den. Dette er ikkje minst viktig å understreke i vår tid då vi står i fare for å øydelegge det naturlege livsgrunnlaget vårt. Ein kan tenkje nytteetisk: Vi greier oss ikkje utan ein frisk natur: som kan vere ei kjelde til «nytte, glede, helse og læring».⁴⁴

3 Verdifullt er alt som har til formål å fremje det som er rett og godt

Dette punktet er ikkje nemnt i formålsparagrafen. Men det heiter i OD at «Elevens beste skal alltid være et grunnleggende hensyn.»⁴⁵ Alt som fremjar eit godt og meningsfylt liv for ein sjølv og for andre, er verdifullt og rett – så lenge det ikkje kjem i strid med lovverket vårt. Dei fleste små vala i dei tallause valsituasjonane vi møter i kvardagen, må

43 OD:8, pkt. 1.5.

44 OD:8.

45 OD:5.

avgjerast formålsetisk. Den formålsetiske måten å resonnerer på vil alltid vere avhengig av klare plikts- og rettighetsetiske målestokkar for kva som kan reknast som det rette og gode («elevens beste»). Når OD nemner «etisk bevissthet» som eit etisk verdielement, gjeld det ikkje minst evna til å gjere gjennomtenkte etiske val i dei mange formålsetiske vala kvar-dagen byr på. «Etisk bevissthet er å veie ulike hensyn mot hverandre ...»⁴⁶ Det dreier seg om etisk dømmekraft. OD er prega av formålsetikk. Faren er at normgrunnlaget – pliktene og dygdene – blir uklare.

4 Åndsfridommen – og tilhøyrande fridommar

Åndsfridommen er eit deontologisk etisk element. I *FNs verdserklæring om menneskerettar* er åndsfridommen uttrykt i to artiklar – artikkel 18 om samvets- og trusfridommen og artikkel 19 om meinings- og yringsfridommen. OD spesifiserer «åndsfridommen» i formålparagrafen til å gjelde tanke-, trus-, og yringsfridom og dekkjer dermed artiklane 18 og 19.⁴⁷

I tillegg kunne OD gjerne ha nemnt fridommen til å samlast for ulike formål – som for eksempel å samlast til religiøse eller politiske møte, og danne organisasjonar for ulike formål. I verdserklæringa om menneskerettane er denne retten handsama i artikkel 20.

I artikkel 18 er det utlagt kva trusfridom inneber meir konkret: Det må vere lov å skifte tru, og det må vere tillate å forkynne og formidle det ein trur, til andre.

Trusfridommen og yringsfridommen vert rekna som to av dei mest sentrale menneskerettane. og dei viktigaste uttrykka for åndsfridom. Grundtvig formulerte det slik i ein salme: «Tvang til tro er dårers tale». Så må det samstundes tolererast at alle har del i same retten til trusfridom. OD kunne gjerne ha sagt meir om desse menneskerettane.

5 To sentrale pliktetiske testprinsipp – den gylne regelen og nestekjærleiksbodet

Så må det nemnast eit par heilt sentrale etiske prinsipp som underleg nok er utelatne i OD. Det første er det sentrale *pliktetiske* rettsprinsippet som

⁴⁶ Sjå OD:8, pkt. 1.5.

⁴⁷ Sjå OD:6.

vi gjerne omtalar som «den gylne regelen» eller «gjensidigheitsprinsippet». Vi finn det i Bergpreika: «Alt de vil at andre skal gjera mot dykk, skal de òg gjera mot dei.» (Matt 7:12). Regelen finst i mange religionar og kulturar – normalt i negative utgåver, som denne: «Det du ikkje vil at andre skal gjere mot deg, skal du ikkje gjere mot dei.» Den vert også framheva av sekulære livssyn som livssynshumanismen, i Norge representert ved Human-Etisk Forbund. Filosofen Immanuel Kant formulerte regelen slik: «Du skal handle slik at du kan ville at maksimen for handlinga di skal bli gjort til lov for alle menneske.»⁴⁸ Nestekjærleiksbodet seier stort sett det same på ein litt annan måte. Det kjende bodet lyder: «Du skal elska nesten din som deg sjølv» (Matt 22:39).

Prinsippet er eigentleg *autonomt* ettersom det er dei etisk handlande sine eigne preferansar og vurderingar som bestemmer kva som er godt og dermed kva dei skal gjere mot dei andre. Det er ikkje dermed sagt at den som er blitt utsett for gjerningar som gjerningsmannen autonomt vurderer som gode gjerningar, vurderer gjerningane som like gode som det gjerningsmannen gjer. Vi legg elles merke til at i Bergpreika finn vi regelen i den positive utgåva – som ein regel for kva vi *aktivt* bør gjere. Den negative utgåva er meir utbreidd.

6 Lov og rett, bod og forbod – dei ti boda

Norges lover skal fremje rettferda ved gode lover, stanse uretten så godt som mogeleg, og straffe den når den finn stad. Det dreier seg om kristent og humanistisk forankra forståing av lov og rett, bod og forbod. Jamfør § 2 i Grunnlova. Grunnmønsteret for lovgjevinga i den vestlege verda var den gamle romarretten og den endå eldre Moselova. Kjernen i Moselova finn vi i dei ti boda (2 Mos 20:1–19) og det doble kjærleiksbodet (5 Mos 6:5 og 3 Mos 19:18). Dei boda som gjeld tilhøvet til medmenneska (andre tavla og andre kjærleiksbodet), talar nokså rett inn i skulekvardagen. Hovudsaka i 4. bodet: Vi skal respektere dei overordna; i 5. bodet: Vi skal ikkje mobbe og plage nokon; i 6. bodet: ikkje drive seksuell trakassering; i 7. bodet: ikkje stele; i 8. bodet: ikkje lyge og baktale; i 9. og 10. bodet: ikkje trå etter noko som høyrer andre til. Dette bør vere sentrale bod som

48 Skirbekk og Gilje 2007:308–309.

opplæringa bør ha som målsetjing å innprente barna og ungdommen. Det er påfallande at desse boda ikkje vert nemnde i OD.

7 Nestekjærleiken – og andre sentrale haldningar

Snakkar vi om dygda kjærleik til forskjell frå nestekjærleiksbodet, er vi over i dygdsetikken, også kalla haldningsetikken. Vi har attpåtil å gjere med den mest sentrale dygda i kristen etikk – og dermed i det kristne og humanistiske verdigrunnlaget som grunnopplæringa skal bygge på. På sekulært hald føretrekkjer nok mange ordet «solidaritet», og meiner langt på veg det same. Begge omgrepa har fått plass i formålsparagrafen si liste over etiske verdiar.

Av andre meir eller mindre samanfallande omgrep kan vi nemne godleik, vennlegheit, velvilje, miskunn, gåvmilde, gjestfriheit, tolmod, mildskap, audmjukskap, rettferd, toleranse, høflegheit, takksemd, måtehald, sjølvdisiplin. Desse dygdene kan forståast som ulike kvalitetar ved kjærleiksomgrepet. I dygds katalogane i Det nye testamentet er alle desse dygdene nemnde.

I si mest radikale utgåve inkluderer kjærleiken også dei som opptrer som *fiendar* mot oss: «Elsk fiendane dykkar, velsign dei som forbannar dykk, gjer vel mot dei som hatar dykk, og be for dei som mishandlar dykk og forfølgjer dykk». (Matt 5:44). Sterkaste teksta om kjærleiken finn vi i 1 Kor 13. Der heiter det mellom anna:

Kjærleiken er tolmodig, kjærleiken er velvillig, misunnen ikkje, skryter ikkje, er ikkje hovmodig. Kjærleiken krenkjer ikkje, søker ikkje sitt eige, er ikkje oppfarande, gøymer ikkje på det vonde. Han gleder seg ikkje ved urett, men gleder seg ved sanninga. Alt held han ut, alt trur han, alt vonar han, alt toler han.»
(1 Kor 13:4–7).

Uansett kva vi måtte etablere og organisere av omsorgsordningar, vil det alltid vere bruk for den omsorga og varmen som berre eit personleg engasjement prega av kjærleik kan yte.

OD kunne med fordel ha inkludert fleire gode haldningar enn dei få som er nemnde som eksempel i formålsparagrafen. Er ikkje dygdsetikken populær nok? Vektlegging av dygder/gode haldningar har nær samband med saka danning. Saka er tona ned i OD samanlikna med

GD. Samstundes er saka meir inne i OD enn i gjeldande KRLE-læreplan, der den er så å seie fråverande.⁴⁹ I formålsparagrafen er den nemnt, men opplæring er det primære.

8 Sannferdigheit, truverdigheit og trufastheit – det grunnleggande ærlegdomskravet

Den neste dygda eg vil framheve, er respekten for sanninga – *ærlegdomskravet*. I ti-bods-lova lyder det i det åttande bodet: «Du skal ikkje vitna falskt mot nesten din» (2 Mos 20:16). Bodet set søkelyset på den mest sentrale sida ved det å lyge: å tale usant eller vitne falskt om medmenneska. Endå så sentralt ærlegdomskravet er i kristen og humanistisk tradisjon, er det ikkje nemnt i OD, bortsett frå at eitt av aspekta ved ærlegdomskravet er inkludert i omgrepet *kritisk tenking* – sanningsøkande tenking.⁵⁰

Den sannferdige blir rekna som truverdig. Dygda truskap, eller trufastheit, høyrer til her og kan reknast blant dei sentrale etiske «verdiane» samfunnet vårt skal vere tufta på. Truskap hos eine parten i ein relasjon vekker *tillit* hos den andre. Dygda truskap er ikkje minst knytt til ekteskapet og til den livslange truskapen ektefellar lovar kvarandre i ekteskapsinngåinga. Ingen av desse dygdene er nemnde i OD – sjølv om det dreier seg om sentrale dygder i kristen og humanistisk arv og tradisjon.

9 Tilgje og be om tilgjeving

Å ville tilgje menneske som har gjort oss vondt, er ei sentral dygd i kristendommen. Den femte bøna i Fadervår lyder: «tilgjev oss vår skuld, slik vi òg tilgjev våre skuldnarar.» (Matt 5:12). Vi treng alle tilgjeving. Og vi bør tilgje. Utan vilje til å tilgje kan vi ikkje sjølv forvente å bli tilgjevne. Å tilgje inneber i alvorlege saker – klare lovbrøt – at ein lar domstolar overta å felle ein rettferdig dom. I siste instans vil den kristne overlate

49 Dette omgrepet er sterkt inne i GD, men referert til med ordet «oppfostring». Oppfostring synest å dekkje både danning og opplæring. I OD dreier det seg primært om opplæring, medan danning vert nemnt nokre få gonger som ei nedtona sak, men som ei sak ein likevel ikkje bør gløyme. Jf. innleiinga til hovudpunkt 2 i OD, side 10. Det etiske aspektet ved danning er likevel svakt framme til forskjell frå det vi kan kalle kulturell danning.

50 Sjå OD:7, pkt. 1.3.

til Gud å felle ein rettferdig dom. Omgrepet tilgjeving er teke med i lista over etiske verdielement i formålsparagrafen. Det er elles ikkje nemnt i OD.

10 Demokratiet – eit verdielement som er gjeve stor tyngde

Demokratiet er framheva både i § 2 i Grunnlova, i formålsparagrafen og i OD. Underpunkt 1.6, «Demokrati og medvirkning», er tildelt over ei halv side i OD.⁵¹ Elles er demokratiomgrepet tildelt nesten ei halv side under 2.5.2 med overskrifta «Demokrati og medborgerskap».⁵² Omgrepet er nemnt heile 29 gonger i OD. Ikkje noko verdiomgrep får større plass.

Demokratiet vert forstått som ei frukt av vår kristne og humanistiske verdigrunnlag: «Kristen og humanistisk arv og tradisjon er en viktig del av landets samlede kulturarv og har spilt en sentral rolle for utvikling av vårt demokrati.»⁵³ «Verdiene [dei etiske] er grunnlaget for vårt demokrati og skal hjelpe oss å leve, lære og arbeide sammen i en kompleks samtid og møte med en ukjent framtid.»⁵⁴ Det heiter vidare at «Opplæringen skal fremme opplutning om demokratiske verdier og demokratiet som styreform.»⁵⁵ Til det vi kan rekne som demokratiske verdier, er nemnt: «gjensidig respekt, toleranse,⁵⁶ den enkeltes tros- og ytringsfrihet og frie valg.»⁵⁷ Retten til møte- og organisasjonsfridom (FNs verdserklæringa om menneskerettar, artikkel 20) høyrer også med her, men vert først nemnt under 2.5.2.⁵⁸ Elles bør det leggast til at eit godt fungerande demokrati føreset både forståinga av menneskeverdet som unikt og åndsfridommen som ein tydeleg respektert menneskerett.

Det heiter så at «Demokratiske verdier må fremmes som motvekt mot fordommer og diskriminering.»⁵⁹ Dette er spesielt viktig når det gjeld majoritetens forhold til mindretalsgrupper som for eksempel urfolk.

51 Sjå OD:8–9.

52 Sjå OD:13–14.

53 OD:6, pkt. 1.2.

54 OD:5, første avsnitt.

55 OD:8.

56 Dette er einaste gongen ordet «toleranse» er brukt i OD. Toleranse er svært viktig å kunne utvise i møte med etniske og religiøse minoritetar.

57 OD:8–9.

58 OD:13.

59 OD:9.

Demokratiet må ikkje ende i fleirtalsdiktatur. Demokrati bør innøvast gjennom praksis i skulen.⁶⁰ Det er i skulen vi meir enn nokon annan stad har høve til å formidle vidare dei etiske verdiane til nye generasjonar.

Desse ti presenterte verdiane vert av mange innan den kristne og humanistiske verditradisjonen rekna som dei viktigaste.

Kjerneelementet «etisk refleksjon» – på linje med overordna lovverk?

Det er som nemnt utarbeidd 4–6 såkalla *kjerneelement* for kvart fag i grunnopplæringa. Desse er felles for alle årstrinn i faget. For KRLE-faget og faget Religion og etikk er det utarbeidd fem felles kjerneelement. Desse vart fastsette av Kunnskapsdepartementet 26. juni 2018. Berre det siste dreier seg om etikk. Dette har overskrifta «Etisk refleksjon» og lyder slik:

Elevene skal kunne identifisere etiske dilemma og drøfte moralske spørsmål ved hjelp av egen erfaringsbakgrunn, evne til innleving og ulike etiske modeller og begreper. Etisk refleksjon gir mulighet til å håndtere store og små spørsmål, konflikter og utfordringer med betydning for skolesamfunnet, hverdagslivet og det globale samfunnet. Filosofiske tenkemåter gir elevene redskaper til å analysere argumentasjon og påstander.

1. «Elevane skal kunne identifisere etiske dilemma, og drøfte moralske spørsmål ...» Kva inneber dette? Det finst mange etiske dilemma – grensetilfelle der det kan vere vanskeleg å bedømme kva som er rett. Slike treng grundig drøfting. Men treng alle etiske spørsmål vere gjenstand for drøfting og diskusjon? Kva med den andre tavla til dei ti boda? Kva med den gylne regelen? Kva med sanningsbodet? Kva med respekt for lovverket? Eksempla dreier seg primært om plikt- og dygdsetikk basert på «grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon». I hovudsak er dei sentrale boda, forboda og dygdene innan kristen og humanistisk etikk rimeleg klare og tydelege. Behovet til elevane er ikkje først og fremst å lære å finne løysingar på etiske grensetilfelle, men heller å lære kva boda klart

60 OD:9,14.

og direkte krev av oss. Vi blir aldri ferdige med å lære oss å *leve* slik boda og dygdene seier er rett og godt. Høflegheit, takksemnd og sjølvdisiplin er haldningar barna treng tid til å øve inn. Det dreier seg om danning.

2. Identifiseringa og drøftinga av etiske problem skal eleven kunne utføre «... ved hjelp av egen erfaringsbakgrunn, evne til innleving og ulike etiske modeller og begreper.» Siste setninga i kjerneelementet legg til: «Filosofiske tenkemåter gir elevene redskaper til å analysere argumentasjon og påstander.» Kva for «filosofiske tenkemåtar» det kan dreie seg om, er ikkje nemnt. Det må vel ikkje minst dreie seg om dei etiske modellane – nemnde i første setninga i kjerneelementet («ulike etiske modeller og begreper»)? Skal siste setninga i kjerneelementet såleis presisere at «ulike etiske modeller og begreper» det vil moralfilosofien bidra med? Vi legg elles merke til at verdigrunnlaget for grunnopplæringa – «grunnleggande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon» – ikkje blir nemnt. Det blir heller ikkje formålsparagrafens sju eksempel på sentrale verdiar innan den kristne og humanistiske tradisjonen. Det er trekløveret (1) eigen erfaringsbakgrunn, (2) evne til innleving og (3) dei etiske modellane – utan definert normgrunnlag – som dominerer. Resultatet må bli ein subjektiv, sprikande og formal etikk utan normative føringar.
3. Elevane si identifisering og drøftinga av etiske problem skal hjelpe dei til å «... håndtere store og små spørsmål, konflikter og utfordringer med betydning for skolesamfunnet, hverdagslivet og det globale samfunnet.» Det er ikkje småtteri. Elevane skal lære å handtere konflikhtar i det globale samfunnet. Og det skal dei greie utan handfaste normer å gå utifrå. Kan vi ikkje heller seie at vi ikkje skal lyge, stele, trakassere nokon seksuelt eller mobbe medelevar rett og slett fordi det er i strid med «grunnleggande verdiar i vår kristne og humanistiske arv og tradisjon»? Korleis skal ein relatere seg til lovverket som lovlydige borgarar når etiske verdiar og normer er noko ein sjølv utformar gjennom eigen etiske refleksjon utan ein normativ basis? Det er eit ope spørsmål om elevane skal lærast opp til å respektere lovverket vårt.

Kjerneelementet «etisk refleksjon» synest å vere vanskeleg å sameine med formålsparagrafen. Medan formålsparagrafen er rimeleg tydeleg om etisk basis, finst det ingen referansar til ein slik basis eller etisk normativitet i det heile teke i kjerneelementet «etisk refleksjon».

Konklusjonar

La meg først repetere problemstillinga: Korleis samsvarer OD med dei tre nemnde lovparagrafane – opplæringslova § 1–1 og § 2–4, og § 2 i Grunnlova – når det gjeld dei etiske verdiane? Og på den andre sida: Korleis samsvarer OD med det etiske kjerneelementet? Grunnlova § 2 seier ikkje noko som ikkje står i formålsparagrafen, men den gjev formålsparagrafen større tyngde.

1. Etiske verdiar i OD – pluss og manglar i lys av formålsparagrafen: Det som føreskriftet OD uttrykkjer om etiske verdiar, svarer godt til det vi finn i § 2 i Grunnlova og § 1–1 i opplæringslova (formålsparagrafen). OD legg seg tett opp til formålsparagrafen. Men OD seier heller ikkje så mykje meir om spesifikke etiske verdiar enn det formålsparagrafen uttrykkjer. Både formålsparagrafen og OD ber preg av GD.

Då eg undersøkte korleis eksempla på grunnverdiar er utdjupa, fann eg at nestekjærleik, åndsfridom, solidaritet og tilgjeving berre er refererte til utan nærare kommentarar. Det er påfallande kor liten plass det er gjeve til sentrale pliktetiske og dygdsetiske bod og haldningar.

Vidare spurde eg kva for konkrete etiske element vi bør rekne med at det kristne og humanistiske verdigrunnet dekkjer. Eg fann det rimeleg å operere med i alle fall ti element. Desse har eg så vurdert OD utifrå. Dei elementa eg har funne presenterte i OD, i samsvar med formålsparagrafen og utdjupande i høve til denne, er følgjande: menneskeverdet; vern om skaparverket; demokratiet. Dei tre neste er berre så vidt nemnde, knapt meir enn i formålsparagrafen: åndsfridom; nestekjærleik; tilgjeving. Dei siste er ikkje nemnde i OD, men burde vere det ettersom dei høyrer til formålsparagrafens «grunnleggjande verdiar». Desse er nestekjærleiksbodet og den

tilsvarende gyldne regelen; den andre lovtavla; sannferdigheit, tru-
skap og tilhøyrande dygder.

Det er heller det som manglar, enn det som står skrive, som er problematisk med OD vurdert i forhold til formålsparagrafen. Kva med haldningsetikken? Mange vil reagere på at dygder og danning er så pass sterkt nedtona til fordel for formålsetikken. Vi kan omtale det som den formålsetiske vendinga. Kjerneelementet «etisk refleksjon» peikar også i formålsetisk retning. Det er ikkje opplagt kva som er rett og gale, eller sagt på ein annan måte: Kva som bidreg best til at formålet blir realisert. Men utan å antyde noko om kva for verdiar ein vil legge til grunn – noko eit kvart formålsetisk resonnement er avhengig av – vert etikken ganske flytande.

Når det heiter at «Elevens beste skal alltid være et grunnleggende hensyn», er det formålsetisk tenkt.⁶¹ Men å skulle spekulere og filosofere seg fram til kva som er elevens beste, vil ofte vere ei krevjande sak. I alle fall dersom ein skal «identifisere etiske dilemma og drøfte moralske spørsmål ved hjelp av egen erfaringsbakgrunn, evne til innleving og ulike etiske modeller og begreper», som det heiter i kjerneelementet «etisk refleksjon».

2. Er det plass for normativ og dermed «forkynnende» undervisning i etikken i KRLE?

Ifølgje formålsparagrafen og OD må etikken i grunnopplæringa presenterast som *normativ*. Men det blir tynt om normativitet berre skal tillatast for kravet om respektfull kommunikasjon, som er det inntrykket § 2–4 gjev.⁶² Elles blir det, som nemnt, presisert i denne paragrafen at det ikkje må forkynnast i KRLE. Og det vert ikkje gjort unntak for etikken. Men etikken i KRLE må nettopp *forkynnast* fordi formålsparagrafen og OD krev det. KRLE-fagstoffet utanom det etiske skal rett nok ikkje formidlast på annan måte enn orienterande. Men det gjeld ikkje etikken.

Blant formuleringane om KRLE-faget i § 2–4 i opplæringslova bør det derfor inkluderast ei målformulering om etikkens

61 Sjå OD:5.

62 Jf. § 2–4 i opplæringslova.

normativitet i samsvar med dei meir grunnleggjande lovdokumenta og føreskrifta OD. Ønsker vi eit konsistent lovverk og regelverk, bør det heite at etikkundervisninga i KRLE skal bygge på og fremje kristne og humanistiske verdiar.

I grunnopplæringa må ein formane elevane til å vere gode mot kvarandre, ikkje snakke usant eller baktale nokon, ikkje naske, ikkje mobbe nokon, ikkje trakassere nokon på nettet, men i staden snakke godt om kvarandre, vere snar å dele gode, hjelpe dei som treng det, forsvare dei som blir mobba eller seksuelt trakasserte. Dei fleste som arbeider i skulen, ser behovet for tydelege etiske retningslinjer – plikter og rettigheter. Mange veit vel knapt kor mangelfull opplæringslova § 2–4 er i så måte. Vi treng ein debatt kring dette problemet.

Ser vi på kjerneelementet «Etisk refleksjon», oppdagar vi at også dette er fritt for normative formuleringar. Når det gjeld KRLE-faget sin komande læreplan, som skal vere klar i 2020, signaliserer første høyringsutkastet same kurs med omsyn til etikkens plass i faget.

Når det gjeld det etisk verdigrunnlag for samfunnet og grunnopplæringa, er det temmeleg openbert at dei dokumenta eg no har analysert, representerer tydelege spenningar. Formålsparagrafen, GD og OD legg opp til at *«opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon»*. Samtidig er denne basisen, som vi har sett, utelukka i § 2–4 i opplæringslova. Den er heller ikkje inkludert i det etiske kjerneelementet i den nye læreplanen for KRLE-faget.

Det ser altså ut til å sprike kraftig mellom dei dokumenta som gjeld alle faga i *heile* grunnopplæringa, og dei som gjeld spesifikt for KRLE-faget, når det gjeld etikkens normativitet. Kva kan grunnen vere til at normative etiske element er nærast ekskluderte frå KRLE-dokumenta? Det er vel truleg at dommen som faget fekk imot seg ved Den europeiske menneskerettsdomstolen i Strasbourg i 2005, er årsaka. Fagplanen av 1997 var i strid med Den europeiske menneskerettskonvensjonen, lydte dommen. Det var også den førre formålsparagrafen. Det var KRL-faget som fekk søkelyset på seg, medan GD og no også OD saman med den nye formålsparagrafen

frå 2008 har slept unna søkelyset frå Strasbourg, mykje truleg fordi dei gjeld heile grunnopplæringa og har unngått søkelyset retta spesifikt mot KRLE.

Korleis bør lærarane takle denne spenninga? Så lenge dei to grunnleggande lovdokumenta saman med OD slår fast at samfunnet og skulen skal bygge på «*grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon*», må § 2–4 og kjerneelementet «etisk refleksjon» i KRLE-læreplanen reknast som problematiske med omsyn til det dei kommuniserer med omsyn til etisk basis. Dei må begge supplerast med tankar frå dei to meir grunnleggande lovdokumenta. Følgjande setning i § 2–4 vart sletta ved revisjonen i 2008 og må takast inn igjen og gjerast endå tydelegare normativ dersom læreplanverket skal kunne framstå som konsistent. Setninga lydde: «*Undervisninga i kristendoms-, religions- og livssynskunnskap skal fremje forståing og respekt for kristne og humanistiske verdier.*»⁶³ Noko liknande bør inn i kjerneelementet og i den komande læreplanen for KRLE-2020. I staden for den strokne setninga i § 2–4 kom følgjande inn: «*Undervisninga i faget skal ikkje vere forkynnande.*»⁶⁴ Utan unntak for etikken. Dermed var konflikten eit faktum.

Litteratur

- Asheim, Ivar 2005. *Verdirealisering: Til det gode? Studier i verdietikk*. Oslo: Unipub forlag.
- Breidlid, Halldis 2017. «Ny formålsparagraf for skolen (2008): kontinuitet eller brudd?» Geir Winje (red.). *Grunnleggjende felles verdier?*: 30–31. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bygstad, Arne 2007. «Om verdisynet i Generell del av læreplanen». Ola Hoff Kaldestad mfl. (red.). *Grunnverdier og pedagogikk*: 185–202. Bergen: Fagbokforlaget.
- The Cairo Declaration on Human Rights in Islam*: Henta frå: <http://www.icla.up.ac.za/images/un/use-of-force/intergovernmental-organisations/oic/THE%20CAIRO%20DECLARATION-%20ON%20HUMAN%20RIGHTS%20IN%20ISLAM.pdf> Lasta ned 24. april 2019.

63 <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2005-06-17-106>

64 <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-06-27-70>

- FNs verdenserklæring om menneskerettigheter*. Henta frå: <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>
Lasta ned 24. april 2019.
- Hovdelien, Olav 2012. «Verdivalg for den multikulturelle skolen». *Religion og livssyn* 24/2: 79–80.
- Klausen, Arne Martin 1992. *Kultur, mønster og kaos*. Oslo: Gyldendal.
- Læreplan for grunnskole, vidaregåande opplæring og vaksenopplæring, generell del*. Oslo: Utdanningsdirektoratet 1993.
- Prinsipp for opplæringa. Sjå https://www.udir.no/globalassets/upload/larerplaner/fastsatte_lareplaner_for_kunnskapsloftet/prinsipper_lko6_nn.pdf Lasta ned 12. januar 2019.
- Redse, Arne 2009. «Etisk basis for allmennoplæringa – refleksjonar frå ein tradisjonsfundert ståstad». Birger Løvlie, Ralph Meier og Arne Redse (red). *Danning, identitet og dialog: Festskrift til Jan Ove Ulstein og Per Magne Aadnanes*: 139–158. Trondheim: Tapir forlag.
- Sagdahl, Mathias. «verdi» (16.10.2018). *Store Norske Leksikon*. Henta frå: <https://snl.no/verdi>
- Skirbekk, Gunnar og Nils Gilje 2007. *Filosofihistorie*. Oslo: Universitetsforlaget. «Den generelle delens far.» Intervju med Gudmund Hernes 2017. *Utdanning* 9/12:17.
- Winje, Geir (red.) 2017. *Grunnleggende felles verdier? Menneskerettigheter og religionspluralisme i skolen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Aadnanes, Per Magne 1992. *Livssyn*. Oslo: Tano.